

A kommunista erkölcs kétfrontos harcát vívja a bürokratikus személytelenséggel és a kispolgári jólétfilozófiával, s egyúttal igazságot szolgáltat a negyvenes évek nemzedékének, mely mégiscsak megalapozója volt a magyar szocializmusnak. Ezért van, hogy Tóth Béla könyvének jelentősége több, mint irodalmi. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1969.*)

GREZSA FERENC

EGY ÉVTIZED MÉRLEGÉN

ANDRÁSSY LAJOS: NEM-MŰLŐ NYUGTALANSÁG

Andrássy Lajos második kötetével jelentkezik. Az elsőt, az *Oszlik a kőd-öt* 1959-ben adta ki a Tiszatáj írói munkaközössége, egyáltalán nem esztétikai, inkább eszmei „ködoszlátó” szándéktól indítva. Pontosan egy évtizednek kellett eltelnie, hogy a negyvenedik évén túllépő „költőaspiráns” immár esztétikailag is próbálja igazolni magát egy vaskos verseskötetettel. Ezt a szándékát a vaskosságon kívül az is mutatja, hogy fővárosi kiadót keresett és talált. Az „öreg-ifjú” lírikus várja az olvasói közvélemény és a kritika nyájas, illetve kiméretlenül átható tekintetét, ő fölkészült rá, hogy farkasszemet nézzen, ám az illetékes befogadók és „ítészek” lesunnyák tekintetüket. A *Nem-műlő nyugtalan-ság*-ra nem rezonán visszhangzó nyugtalan-ság. A legkegyetlenebb, a legelvetlenebb kritika fogadta: a hallgatás. Meggyőződésem, hogy a kritikus tekintélyét nem témáinak irodalomtörténeti és esztétikai értéke fémjelzi, hanem ítéleteinek igazsága. Nem lehet a nagyság megbüvöltje, mert úgy képtelen lesz eleven értékrend-alakításra. Az a bíráló, aki az elfogadott jelenségek körén belül mozog, nem látja el hivatását. Kritikát mondani annyi, mint a még nem minősített alkotásokat és megnyilatkozásokat szuverén módon megítélni. A kritikus erkölcs: a jónak és rossznak s mindannak ami közben van, felelős módon történő meghatározása.

A *Nem-műlő nyugtalan-ság* már elégséges ahhoz, hogy megrajzoljuk Andrássy Lajos költői fiziognómiáját. Az egy évtizeddel ezelőtt megjelent *Oszlik a kőd*-ben az érzelmileg felajzott „hivatásos közéleti ember” áll elénk, elkötelezett programmal és elkötelezett indulattal. Ő volt — jöllehet csak „vidéki nagyságrendű” — elenpéldája az akkoriban sokat vitatott kommunista költő partizánnak: a *költő sorkatona*. 1956 után nemcsak a kommunista stratégiát vállalta, a taktikát is. Nemcsak fenntartásai nem voltak, de „alanyi gesztusai” is inkább tipikusaknak mondhatók, mint egyéneknek. A *Nem-műlő nyugtalan-ság*-ban lírája bizonyos fordulatot mutat. A világ személyes-intenzív átélését is meg akarja szólaltatni anélkül, hogy az közéleti érdeklődését és felelősségét mérsékelné. S meg kell mondanunk, hogy ezt a maga szintjén, sikerült megvalósítania.

Költői élményköreinek ez a kiegészülése egyáltalán nem erőltetett. Nem arról van szó, hogy egy par excellence politikai költő az újabb idők divatjának engedve kreál magának egyfajta egyéni életet. Andrássy Lajos magánvilága legalább annyira túlzásfolt és zaklatott, mint amennyire politikai érdeklődése természetesen aktív. Hogy mégis közéleti költőarca alakult ki először, annak oka nemcsak benne van, hanem korának politikai gravitációs erőiben, melyek vonzásának éppen „költő sorkatona” voltánál fogva könnyebben engedett, mint kortársai nagy része. De miután a közelmúlt években ez a vonzás gyengült, személyiségének ellenőri is működésbe léptek. Megtalálta saját életének témáit és hangját, anélkül, hogy igazán egyénivé vált volna, azaz: szuverén költői világképkalkotó egyéniséggé. Magánéletének élményvilága inkább epikus extenzív, mintsem líraian intenzív jellegű. Privát témái a fontos és esetleges dolgok nagy körét fogják át. Az a bizonyos lírai distinktiós érzék nem látja el feladatát. Nem arról van szó, hogy a költőnek csak a „fontosról” szabad szólni, s a „mellékesről” nem. A mellékeset is fontossá kell tudni emelnie. A költészetben az esetleges is lényegessé válik, ha látomásos megvilágításba kerül. Az Andrássy által adott valóságkép mindig mérnökién korrekt. Egyik versében valahol azt írja, hogy egy görbe éjszaka után, hajnalban hazavetődően, kinyitja és behúzza maga után a vasrácós kiskaput. A versre nem emlékszem pontosan. De ez az egy mozzanat megragadt bennem. Meg voltam győződve, hogy Andrássy Lajos kiskapuja csakis vasrácós lehet. Másnap úgy irányítottam sétám, hogy elhaladjak házuk előtt. Nem tévedtem. Ekkor igazolva láttam sok más hasonló tapasztalatommal egybevetve, hogy Andrássy Lajos fantáziája mérnöki, azaz: lírai antifantázia. S a majdan leírandó tanácsot is megfogalmaztam már ekkor: „költő hazudj...”

Nő, szerelem, mámoros éjszakák, hú vagy ingtag barátok és haverok — ősrégi banalitások. Ám a költészet minden időben szerette ezeket. Abban fejezve ki

önmaga erejét, hogy megszüntette banalitás jellegüket. Az új művészet nem föltétlen témában mond újat — persze abban is — a maga nyelvén és formájában kell megfogalmaznia kora aspektusát. Andrassy ezzel a korszerű nézőponttal rendelkezik, de nem a saját szemének köszönheti, hanem a „kilátónak”, amelyre felküzdötte magát. S ez bármily előnyös pozíció is, nem változtatja meg a fantázia és a szem természetes adottságait.

Andrassy nem alkot magának sem Lillát, sem Lédát, sem Flórát, sem Annát. Nem szaporítja örök szerelmünk és vágyakozásunk jelképeit. A nő, számára az egyes eset, az efemer szelend, még akkor is, ha átmenetileg az egyetlennek hat. A valóságos és nem az eszményi, a test szerinti és nem a lélek szerinti. Hétköznapiaink nőalakjait nem álmodja tovább, ám tovább viszi nappalból az éjszakába, ez a pityókás, farsangos romantika azonban nem változtat átlagosan esendő embervoltukon. „Csókoltam nőt, talán már sokat is, s tudom miért, ha egyszer elkopok.” A nő, mint mennyiségi élmény! S hogy illik ehhez a költőnek önmagára vonatkozó józan megállapítása, mely tudomásul veszi a „szervezet szerszámokpását”. S az első szeretkezés emléke: „... a töltés oldalán a sással-náddal — benőtt csatorna partján — itt szerettem először lányt, hogy végre férfi lettem, — vajon most hol van szappanillatával?” Ez a szappanillat inkább érzékszervi emlék, mintsem a léleké.

Több verse mellé odaírtam ezt a szót: ábrázoló. Tehát, valóságbemutató, egy kicsit a régi képzőművészet módján. Szívesebben jegyeztem volna le például ezt: érzelmkifejező, jelentést kereső. Egyszóval: a lírai műfaj határozmányait megvalósító. Andrassy az élet inyence, s úgy véli, hogy a „jó ízeket” elég közölni, hogy mások „szájában is összeszaladjon a nyál”.

A líra ma az ellényegtelenülés jeleit mutatja. A költők egy része nem a világnak akar vallani. A nyelvet, a formát nem azért tökéletesíti, hogy a „kimondhatatlan” kimondhatóságának élményét keltse olvasóiban. A modern lírikus nem vágyik testvéri együttérzésre. Befogadót nem szándékszik felemelni „titkainak” szférájába. Különösen nincs meg benne a hagyományos lírának az az óhaja, hogy e „titkok” egyezményes kulcsait megteremtse. Ez a divatos modernkedő modernség egyáltalán nem akar emberi beavatkozást, nem akar katarzist. Az alkotó személyiséget szeretné kinyilvánítani kontroll és irányítás nélkül. Így jön létre a szellem és a kifejezési eszközök sekélyességének irracionalizáló, kódosító fétise. Ezeknek a tendenciáknak a létrehozója és fenntartója a művelt és félművelt tehetségtelenség, mely igen tehetséges egyfajta mesterséggé és zsonglőrködéssé redukált látszat-költészet művelésében.

Andrassy Lajos a másik póluson helyezkedik el. Amit ő csinál, őszinte, természetes világ- és önábrázolás. Szellemi ősei a belső szükségszerűségből valló nótafák. Őt a „kiművelt” és „befutott” utódot is ugyanazok az erők irányítják. Mindig csak arról „énekel”, ami a világban és saját bensejében bizonyíthatóan adott és átélten hiteles. Ebből a szemléletből következik, hogy nem feltétlenül kell érdekesnek és szellemesnek lennie a költői megnyilatkozásnak. Érdekesség és szellemesség a megformálás következménye. Az adothoz, az élethez tapadó krónika nem az igazság meglepetését, hanem a valódiság monotonitását eredményezi. Ez sokszor fárasztóvá teszi Andrassy költői előadói modorát. De nemegyszer találkozik formai meglepetéssel és „bölcességmazzsolával” is az olvasó. „Könnyes szép szerető”-i néha előhívják a mégiscsak benne rejtőző ötletes poétát: „játékos megölöm — akiket én öleltem” — s a költői bölcességé sűrűsödő élettapasztalat így villan élénk egy vitathatatlanul szép formaforulatban: „Öregszem: s már nyitogatja ablakom, mi szép volt”. Ilyen strófiákat és sorokat persze nem sokat tudnánk idézni a *Nem-múló nyugalanság*-ból. Nyilván azért hatnak meglepetésként. Ezekben az idézetekben a belső és külső megformáltság viszonylagos összhangját érzem. A kötet egészére azonban nem ez a jellemző: jól-rosszul kimunkált, külső formába rendezett élményanyag, belső megkomponáltság nélkül. Ahol a tartalomnak ez a mélybenyúló formai hajlítása hiányzik, ott a viszonylagosan tökéletes külső forma is fogyatékosnak hat. Még inkább zavaró, ha a költő csupán „felhám-forma” bravúrosságra törekszik. Ilyennek tartalom például az *Ajándék állólámpa* c. költeményt. Andrassy tehetségének természetétől idegen ez a verssorokkal és betűkkel történő játékos alakképző formálás. Tartalmi törekvéseihez nem illik, formakultúrája nem elégséges hozzá. Különben is, nem több ez artistamutatványnál, s az úgy szép, ha „hajlékony derekú” csodagyerekek gyakorolják.

A *Nem-múló nyugalanság* elsősorban lélektani szempontból bizonyult érdekes olvasmánynak. Művészi, esztétikai fogyatékoságait a kritikus nem hallgathatta el. Ám azt is meg kell mondania, hogy a kódös lírai álmélységek fojtó légkörével szemben van egy nagy előnye: áttetsző és áttekinthető jellege. Nincsen sűrűje és bozótja? A költői szellem és lélek szikes talaja? Lehet. De hátha valamelyest még feljavítható. (*Magvető Könyvkiadó 1969.*)

KISS LAJOS